Ag

AAG

AMMERSOYEN

Bijdragen tot de geschiedenis van het kasteel, de heerlijkheid en de heren van Ammersoyen

DOOR

DRS. E.C. BARONES VAN DER BORCH TOT VERWOLDE-SWEMLE
JHR. F.G.L.O. VAN KRETSCHMAR
DRS. J.A.E. KUYS
D.F. LUNSINGH SCHEURLEER
PROF. MR. O. MOORMAN VAN KAPPEN

ONDER REDACTIE VAN

D.J.G. BUURMAN

STICHTING VRIENDEN DER GELDERSCHE KASTEELEN
DE WALBURG PERS

D.F. LUNSINGH SCHEURLEER

VONDSTEN UIT DE KASTEELGRACHT

Inleiding

Als onderdeel van de restauratie van het kasteel Ammersoyen werden de grachten, zowel om de hoofdburcht als om de voorburcht, die in 1893 waren gedempt[1], weer uitgegraven. De bovenste laag is mechanisch verwijderd, maar overal waar men de oude grachtbodem naderde is het werk met de hand voortgezet. Met de schop is een laag blubber van 60 à 80 cm dik uitgegraven. Dit heeft een overweldigende oogst aan voorwerpen opgeleverd, vooral in de directe omgeving van de hoofdburcht.[2] Het meeste was kapot. Dat is voor de hand liggend, want een gebroken kruik, fles of schotel was onbruikbaar geworden en werd weggeworpen, door het raam de gracht in. Geleidelijk groeide er een collectie van hoofdzakelijk scherven, die, na systematisch te zijn uitgelegd, 150 strekkende meter tafels bedekte en in deze vorm nog steeds op de zolder van het kasteel bewaard wordt.

Daartussen bevonden zich echter ook verschillende gave stukken, die per ongeluk in de gracht terecht gekomen moeten zijn, alsook tal van voorwerpen, die licht beschadigd waren of waarvan in ieder geval zoveel was overgebleven, dat zij gerestaureerd konden worden. En zelfs uit de scherven liet zich met veel geduld nog menig compleet stuk reconstrueren.[3] Zo zag de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen zich allengs in het bezit van een collectie gebruiksvoorwerpen, die zich in tijd uitstrekt van midden 14de eeuw, toen het kasteel moet zijn gesticht, tot 1893, toen de gracht werd gedempt. Deze collectie staat in twee bovenzalen van het kasteel permanent tentoongesteld. Nergens vindt men een collectie van deze aard en omvang, van één kasteel afkomstig, op dit kasteel zelf geëxposeerd, zeker niet in ons land, maar voor zover bekend evenmin in het buitenland.

Wij zullen hier de voornaamste voorwerpen bespreken en afbeelden naar het materiaal, waarvan zij vervaardigd zijn. Een keuze bleef noodzakelijk. Van verschillende voorwerpen; zo bijvoorbeeld van de welbekende Jacobakannetjes, zijn er veel meer dan hier genoemd kunnen worden en daaronder zelfs zoveel gave exemplaren, dat de gevolgtrekking voor de hand ligt, dat dit goedkope goed heel gemakkelijk werd weggegooid. Een volledige catalogisering van de collectie zou zeker aanbeveling verdienen. In onze beschrijving zijn twee voorwerpen betrokken, die niet in de gracht zijn gevonden: de tegels met het stempel F AMENDOLA op p. 175, die nog ingemetseld waren, en het vuurketeltje op p.198, dat door de Clarissen op het kasteel is gebruikt en in 1976 door de zusters is geschonken. Een paar voorwerpen zijn gevonden in de waterput, die vanuit de grote zaal gebruikt kon worden, maar deze zijn niet afzonderlijk gehouden.

87. *Vuurketeltje, brons, waarsch. eind 18de-begin 19de eeuw, h. 27 cm (met hengsel).*

Een aantrekkelijk voorwerp is de 27 cm hoge pot met hengsel (afb. 87). In het deksel, waarop een greep is aangebracht, bevinden zich openingen. De pot werd gevuld met hete kolen en zand en dan met de erbij horende spatel geroerd. Toen de Clarissen het kasteel bewoonden (1876-1945), waren in de winter behalve op de ziekenkamer dergelijke vuurpotten de enige verwarming in het kasteel. Onze pot zal in 1876 naar Ammersoyen zijn meegebracht; hij is waarschijnlijk ouder, mogelijk nog 18de-eeuws.

8. TIN

Tin werd reeds in het oude Egypte gebruikt. Het is een grauw-witte erts, die in de oudheid vooral in Cornwall in Engeland gewonnen werd. Tin, dat reeds bij 230° C smelt, kan hierdoor gemakkelijk verwerkt worden (smeden, walsen en gieten). Voorwerpen van koper en ijzer werden wel aan de binnenkant met een laagje tin bedekt om er voedsel in te kunnen bereiden. De monnik Theophilus, die in de 12de eeuw leefde, beschrijft in zijn *Diversis Artibus* hoe een tinnen kan gemaakt, hoe tin gesoldeerd en hoe een tuit gegoten wordt.

In ons land is tin voor het eerst uit de Bronstijd (1700-700 v. Chr.) bekend. Aan een ketting, die in 1881 in Exloo in Drenthe werd gevonden, bevinden zich tinnen schijfjes. In de Bronstijd werd een alliage van tin en koper gebruikt om er bronzen wapens, eet- en kookgerei van te maken. Uit de Romeinse tijd kan een kruikje genoemd worden[83] en uit de 13de eeuw een kandelaar met een voetstuk van drie ruiters te paard.[84] In de late middeleeuwen bereikte tin ons land via Brugge, Bergen op Zoom, Middelburg en Dordrecht. De oudste mededeling over tin staat in de rekeningen van Dordrecht uit 1284/85. Schilderijen uit de 15de en 16de eeuw, om ons hiertoe te bepalen, tonen dat voorwerpen van tin als eet- en ook als drinkgerei werden gebruikt. Cornelis Anthonisz' (1499-na 1547) *Braspenningmaaltijd* uit 1533 in het Rijksmuseum in Amsterdam leert ons, dat van ronde[85] – op andere schilderijen ook rechthoekige[86] – teljoren met opstaand randje gegeten werd. Ronde schotels, klein en groot, met smalle of brede rand, met een bolvormige verhoging in het midden, dienden om de spijzen op te leggen. Dit zien wij bijvoorbeeld op het aan Cornelis de Zeeuw (werkzaam in Antwerpen van 1540 tot 1565) toegeschreven schilderij uit 1563 met de familie van de Antwerpse koopman De Moucheron om de tafel.[87] Op de grote schalen liggen gebak of vruchten en op de kleine zoetigheden. Dergelijke schalen werden ook gebruikt om vlees op te serveren, zoals het *Laatste Avondmaal* door de Meester van het Amsterdamse Sterfbed van Maria in het Amsterdamse Rijksmuseum toont.

88. *Schotel, tin, 16de eeuw, d. 25 cm.*

89. *Merktekens op de tinnen schotel van afb. 88.*

Van het laatst genoemde schoteltype zijn in de slotgracht één grote en een set van drie kleine gevonden. De eerste heeft een doorsnede van 25 cm (afb. 88). Op de rand staat het gekroonde roosmerk met links een gotische f en rechts een m (afb. 89). Het roosmerk, dat vermoedelijk sinds 1535 à 1540 in de Noordelijke Nederlanden zal zijn toegepast, heeft bijna altijd een kroon.[88] Hierin werden de beginletters van de voor- en achternaam van de meestertinnegieter aangebracht. Soms ook werden deze initialen, zoals bij onze schotel, links en rechts van

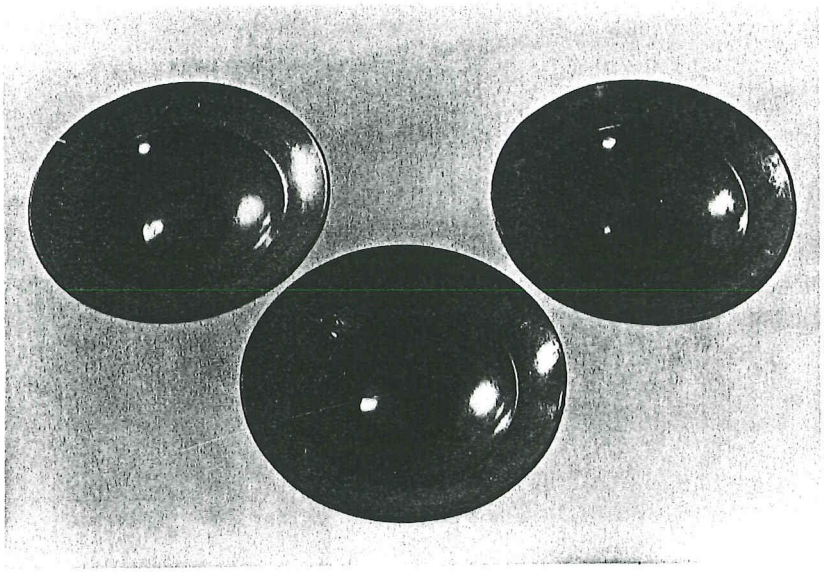

90. *Set van drie schoteltjes, zgn. dobbeliers, tin, gemerkt roos en i (?), begin 16de eeuw, d. 14.7 cm.*

de roos geplaatst. De laatste jaren zijn meer van dergelijke schotels in de bodem gevonden, waar de merken op de rand staan. Deze worden, zoals een in Nijmegen gevonden exemplaar (d. 24.2 cm), laatste kwart 15de eeuw gedateerd.[89] Uit het tweede of derde kwart van de 16de eeuw stamt een vondst van tinnen schotels (d. 22 tot 42 cm), aan het licht gekomen op het Leidse emplacement van de Nederlandse Spoorwegen.[90]

De drie kleine schoteltjes (d. 14.7 cm) worden thans als 'dobbelieren' bestempeld; ze heten ook wel mosterdschoteltjes (afb. 90). In oude inventarissen is meermalen sprake van dobbelieren. Ze bestonden reeds in de 14de eeuw, want er zijn er gevonden in de restanten van het door graaf Floris V gebouwde en omstreeks 1360 verwoeste kasteel De Nieuwenhorn bij Krabbendam.[91] De drie schoteltjes, die op de rand gemerkt zijn met een roos en een i (?), zullen uit het begin van de 16de eeuw stammen, zoals een exemplaar in de collectie De Hermitage te Epse.[92]

Tussen de vondsten neemt een 5.5 cm hoog doosje of bekertje een aparte plaats in (afb. 91). Het heeft een reliëfdecoratie van een leeuwekopje en face gezien met er onder V B. Links en rechts hiervan zien wij een naar binnen gewend mannekopje met een H. Deze decoraties zijn gescheiden door een motief, dat zowel aan de boven- als onderkant uit naar elkaar toegekeerde S-en bestaat, waarvan één vergezeld is van het jaartal 1616 en een ander van de letters K en A. Een hierop wat de vorm betreft gelijkend voorwerp bevindt zich in het Kunstgewerbemuseum in Keulen (h. 4.4, d. 5.8 cm).[93] Dit is in reliëf versierd met vijf staande velden elk met een musicerende vrouw en zou uit de tweede helft van de 16de eeuw dateren. Of ons doosje (?) evenals het Keulse in Zuid-Duitsland vervaardigd werd, is hypothetisch.

Tenslotte kunnen wij noemen een viertal tinnen lepels uit de 16de en begin 17de eeuw en een strooier met getorste romp, waarvan het bovenstuk verloren is gegaan en die uit 1760 à 1770 zal dateren.

91. *Doosje met reliëfversiering, tin, mogelijk Zuid-Duitsland (?), tweede h. 16de eeuw, h. 5.5 cm, d. 6 cm.*